

**EL DEPARTAMENT D'AGRICULTURA A ZIMBABWE
(1897-1914):
FEBLESES, CONFLICTES I CONTRADICCIONS EN LA
CONSTRUCCIÓ DE L'ESTAT COLONIAL**

Tesi doctoral presentada per optar al títol de Doctor en Història
Contemporània.

Autor: Eduard Gargallo i Sariol

Universitat de Barcelona. Octubre de 2006.

Departament: Història Contemporània.

Programa: Societat i cultura al món contemporani.

Bienni: 1995-1997.

Director: Dr. Ferran Iniesta i Vernet.

Tutor: Dr. Ramon Casteràs i Archidona.

ÍNDEX

Agraïments	5
Aclariment sobre la terminologia	11
Introducció	13
Notes de la Introducció	25
Primera Part. Introducció Històrica	27
1. L'altiplà de Zimbabwe a l'època pre-colonial	29
2. El segle XIX	60
3. La conquesta britànica	76
4. L'administració colonial i les resistències africanes	92
5. L'agricultura a Rhodèsia del 1890 al 1897	111
Notes de la Primera Part	121
Segona Part. El Departament d'Agricultura sota J.M.Orpen (1897-1901)	133
6. El Departament d'Agricultura	135
7. L'agricultura i la qüestió laboral	143
8. El Departament de Veterinària i la ramaderia	152
9. La conservació de la vida salvatge	165
10. La política forestal	175
11. La colonització de la terra	181
12. Conclusió	191
Notes de la Segona Part	196
Tercera Part. El Departament d'Agricultura sota E.R.Townsend (1901-1908)	205
13. El brot de Febre de la Costa Africana i els canvis en el Departament d'Agricultura (1901-1903)	207
14. El Departament d'Agricultura	218

15. L'agricultura i la qüestió laboral	246
16. El Departament de Veterinària i la ramaderia	261
17. La conservació de la vida salvatge	287
18. La política forestal	301
19. El Departament d'Agricultura i la colonització de la terra	316
20. Conclusió	336
Notes de la Tercera Part	344
Quarta Part. El Departament d'Agricultura sota E.A.Nobbs (1908-1914)	365
21. Les reformes polítiques i l'arribada d'Eric Nobbs (1907-1909)	367
22. El Departament d'Agricultura sota Eric Nobbs	375
23. L'agricultura i la qüestió laboral	412
24. El Departament de Veterinària i la ramaderia	428
25. La conservació de la vida salvatge	467
26. La política forestal	489
27. El Departament d'Agricultura i la colonització de la terra	512
28. Conclusió	545
Notes de la Quarta Part	552
Cinquena Part. Conclusions	583
29. El Departament d'Agricultura i l'Estat colonial a Rhodèsia	585
30. El cas rhodesià i l'Estat colonial a l'Àfrica	605
Notes de la Cinquena Part	646
Apèndixs	653
Fonts i bibliografia	669

AGRAÏMENTS

La redacció de la meva tesi doctoral ha estat un procés llarg, que va començar fa deu anys, i que ha necessitat l'ajut i la col.laboració de moltes persones i de diverses institucions. El 1996, una beca Erasmus em va permetre passar uns mesos al Centre d'Étude d'Afrique Noire (CEAN) de la Universitat de Bordeus, on vaig iniciar la recerca bibliogràfica. He d'agrair a l'aleshores responsable del P.I.C. "Europe et les sociétés africaines", Jean-François Médard, les facilitats que em va oferir per integrar-me al Centre i per seguir els seus cursos, i a Christine Cazenave el seu ajut en tots els tràmits i en la meva instal.lació a la Universitat i a Bordeus.

El 1999 el Comissionat per a Universitats i Recerca del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya va atorgar-me una beca de recerca a l'estranger que va fer possible la meva estada a la School of Oriental and African Studies (SOAS) de la Universitat de Londres, on vaig dur a terme la part principal de la recerca bibliogràfica i vaig iniciar el treball amb la documentació primària. Vull expressar el meu agraïment al Director del Centre of African Studies del SOAS, David Anderson, per acollir-me com a membre de la seva institució, i a l'Administradora, Jackie Collis, per la seva eficiència i amabilitat a l'hora de facilitar-me tots els afers administratius. Així mateix, he d'agrair a la Dra. Deborah Potts el seu ajut per tal que establís els primers contactes amb la Universitat de Zimbabwe (UZ) i amb acadèmics que treballaven sobre aquell país. Els Drs. Terence Ranger i William Beinart, de la Universitat d'Oxford, van ser prou amables per escoltar les meves idees i per aconsellar-me el que seria el tema definitiu de la tesi.

He de repetir el meu agraïment al Comissionat per a Universitats i Recerca, que el 2001 va renovar el seu suport a la meva recerca i em va atorgar una altra beca, fent així possible la meva estada a Zimbabwe durant el 2001 i 2002 i la realització de la part essencial de la consulta documental que l'estudi requeria. A Harare, agraeixo al Research Council of Zimbabwe que em concedís el permís de recerca per accedir als Arxius Nacionals, i a la Universitat de Zimbabwe que m'acollís com a Associat de Recerca Visitant. A la UZ, el Director del Departament d'Història, Dr. Ken Manungo, em va oferir tot el suport i

assistència que vaig necessitar, i el personal de la Biblioteca va fer tots els esforços possibles per satisfer les peticions que els feia. El personal dels Arxius Nacionals també em va oferir la seva col.laboració i els seus consells en tot moment. Els membres de l'ambaixada d'Espanya a Harare van ser extraordinàriament amables amb mi i em van facilitar la instal.lació a Zimbabwe. Vull expressar un agraïment molt especial a la Sra.Nati Collin, de Harare, que em va oferir molt generosament tant la seva hospitalitat com la seva amistat.

En l'àmbit acadèmic català, el Dr.Ferran Iniesta em va iniciar en l'estudi de les societats africanes a la Universitat de Barcelona, m'ha donat tot el suport que m'ha fet falta durant la meva recerca, i ha tingut la deferència de dirigir la tesi que presento. Per tot això, voldria expressar-li el meu agraïment. Així mateix, agraeixo sincerament el Dr.Ramon Casteràs que accedís a co-dirigir la tesi. Voldria agrair també al Dr.Alfred Bosch la seva ajuda i els seus consells a l'hora de realitzar els meus treballs sobre l'Àfrica.

Al llarg del procés de realització de la tesi, el Centre d'Estudis Africans (CEA) m'ha ofert totes les facilitats possibles, i ho he d'agrair als presidents/presidentes de la institució d'ençà que hi vaig entrar el 1994: el Dr.Alfred Bosch, Rafael Crespo, Albert Mongay, Yoya Alcoceba i la Dra.Soledad Vieitez. També aprofito aquesta oportunitat per agrair l'ajut i encoratjament que m'han proporcionat tots els companys del CEA, especialment l'Àlícia Gili, la Paqui Milán i la Lola López. També dins del Centre, els integrants del Grup d'Estudis d'Àfrica Contemporània, amb qui he tingut el plaer de compartir treball i discussions, han ajudat - tant quan estàvem d'acord com quan discrepàvem - a formar i a millorar la meva visió de l'Àfrica passada i present.

Un agraïment molt especial ha de ser per a la meva família, que sempre m'ha donat un suport incondicional en tot el que he fet. L'Anna Moya ha compartit amb mi la passió per l'Àfrica, m'ha ajudat en moltes circumstàncies, i ha patit els inconvenients que suposa la realització d'una tesi. Sense ella, totes les altres coses no tindrien cap sentit.

Per a l'Anna

Al contrari que la memòria, que es confirma i reforça a si mateixa, la història contribueix al desencant del món. La major part del que ens pot oferir és incòmode, fins i tot pertorbador (...)

Tony Judt. “Des de la casa dels morts. La memòria europea moderna”. L’Avenç. n° 209.
Gener. 2004.

La terra ens ensenya com som millor que qualsevol llibre perquè se’ns resisteix.
Antoine de Saint-Exupéry. *Terra dels homes*. 1939.

Siempre he experimentat una gratitud fervent pel fet de no haver posseït mai una iarda quadrada d’aquella perversa mercaderia anomenada “terra”. No obstant, he d’admetre que, viatjant per aquestes regions, he entès en què consisteix l’ànsia de posseir terra per primera vegada a la vida.

Winston Churchill. *Mi viatge por África*. 1908.

ACLARIMENT SOBRE LA TERMINOLOGIA

Al llarg de la tesi he decidit utilitzar les denominacions geogràfiques colonials, tot respectant la terminologia usada durant el període analitzat. A part de semblar-me més acurat des del punt de vista històric, això eliminava la necessitat d'editar els documents i cites oficials i, alternativament, evitava la confusió que s'hauria creat si un mateix lloc hagués estat denominat d'una manera en el cos del text i d'una altra en les cites. Per facilitar-ne la localització i identificació, quan un lloc apareix per primera vegada en el text, hi he afegit entre parèntesi la denominació actual. Així mateix, en els apèndixs es poden trobar un llistat d'indrets amb el seu nom colonial i actual i dos mapes amb les dues denominacions possibles.

He utilitzat els termes "Rhodèsia" i "Rhodèsia del Sud" com a sinònims intercanviables a l'hora de denominar l'actual estat de Zimbabwe durant l'època colonial. En el cas de Zàmbia, fins el 1911 va estar dividit en dues administracions separades: Rhodèsia del Nord-Oest i Rhodèsia del Nord-Est. Per a aquests anys, he usat aquests noms quan parlem de cadascun dels territoris per separat i "Rhodèsia del Nord" quan es parla de tots dos conjuntament. Per al període posterior al 1911 només s'usa "Rhodèsia del Nord".

Per al cas sud-africà, he usat el nom de cadascun dels quatre estats autònoms des del segle XIX: Colònia del Cap, Natal, Transvaal i Estat Lliure de l'Orange, així com el terme "Sud-àfrica" quan em refereixo a tots els territoris globalment. A partir del 1910, he fet servir com a sinònims Unió Sud-africana i Sud-àfrica.

INTRODUCCIÓ

INTRODUCCIÓ

Origen i objectius de la tesi

Com a introducció i justificació de la tesi que presentem cal, en primer lloc, explicar perquè s'han triat com a objectes d'un estudi dedicat a l'Àfrica el període colonial i un Departament governamental, com el d'Agricultura a Rhodèsia, la tasca del qual es centrava a impulsar i servir de forma prioritària els colons europeus i, en concret, un dels seus sectors econòmics. Les anàlisis de l'Àfrica colonial van passar, fins no fa gaires anys, per un cert moviment de pèndul. Abans dels 1960s, la majoria d'històries d'Àfrica arrencaven amb l'arribada dels europeus, quan començava el "veritable" període històric del continent, i es dedicaven essencialment a explicar els processos de conquesta, establiment de l'administració i desenvolupament de les economies colonials. Eren més unes històries dels blancs a l'Àfrica i/o unes visions benèvols dels governs europeus que no pas unes anàlisis aprofundides de les societats africanes en la seva globalitat. Amb les independències polítiques dels estats africans van arribar també noves tendències historiogràfiques, que volien trencar amb les visions anteriors i corregir-ne les mancances i les absències. Es van multiplicar els estudis centrats en el passat precolonial, en els efectes del domini europeu sobre les poblacions africanes i en les resistències anticolonials, tant en els anys de la conquesta com en els de l'ascens del nacionalisme modern.

Aquesta reacció davant la historiografia colonialista, tot i ser comprensible i necessària, va comportar nous problemes i errors interpretatius. En la seva voluntat de trencar amb el passat, l'africanisme més radical considerava que l'estudi dels governs i colons europeus no aportava res de significatiu a la història africana. El període colonial s'explicava sovint en termes simplificadors i maniqueus. L'Estat colonial era opressor i estava al servei dels interessos econòmics capitalistes, i els africans hi estaven sotmesos o, quan podien, s'hi resistien. La majoria d'anàlisis es dedicaven a aquesta resistència o als efectes - universalment negatius - que havien patit les societats i les economies africanes.

L'objectiu primer de la nostra tesi és mirar de trencar aquest dualisme que, per raons oposades, dificulta la comprensió acurada de la realitat històrica africana amb tota la seva diversitat i complexitat.

Sobre la qüestió de la pertinència o necessitat d'estudiar les activitats, intencions i ideologies dels europeus a l'Àfrica ens sembla que la justificació és ben evident. Eren ells

qui governaven els territoris africans i qui - amb més o menys eficàcia - provaven de controlar-ne les poblacions i l'economia. No es pot entendre què els passava als africans si no s'entén alhora què feien i perquè ho feien els europeus. Seria com voler comprendre l'Amèrica colonial espanyola sense els espanyols o la Catalunya sotmesa al franquisme sense els franquistes. Des dels mateixos anys 60 alguns autors van mostrar la seva preocupació per la negligència d'aquesta part de la història africana. Terence Ranger, per exemple, tot i ser un dels principals analistes del nacionalisme africà a l'Àfrica Austral, ja advertia el 1964 que la voluntat d'evitar les històries centrades en els colons "pot haver distret l'atenció del fet que en molts casos aquestes mateixes activitats dels blancs gairebé no han passat de l'edat mitològica a la històrica" (1). Vint anys més tard René Pélissier ho tornava a remarcar, en referència a Moçambic. Segons ell, l'estudi del nacionalisme dels 60 i 70 en aquell país "patirà sempre d'una manca de bases sòlides si continua ignorant el període immediatament anterior deixant-lo als cronistes dels vencedors (els portuguesos)" (2). Com molt bé deia Robin Palmer, criticant les tendències més exagerades de la història resistencialista a l'Àfrica, no es pot analitzar bé els resistents si no se sap contra què es resistien (3).

A més, la lectura detallada d'obres sobre exemples específics de societats africanes durant el període colonial permetia detectar fenòmens i processos que no coincidien amb les teories interpretatives tradicionals. Si el colonialisme es sustentava només en la violència, com s'havien conquerit i governat enormes territoris amb tan poc personal? Com s'havien d'entendre els conceptes de "col.laboració" i "resistència" si eren innombrables els casos de comunitats i individus que saltaven de l'una a l'altra o les combinaven al mateix temps? Si els governs colonials volien esclafar les estructures polítiques i socials africanes, a què responien les nombroses demandes i propostes dels oficials defensant les "tradicions" i preocupats pels efectes del contacte amb l'economia moderna? (4). Com explicar el fet que - fins i tot dins del mateix territori - es trobessin descripcions de violència extrema, expropiació de terres i crisi demogràfica al costat de dades que evidenciaven un augment de la població, dels conreus i de la prosperitat dels pagesos? Si els africans van ser induïts a treballar només per mitjà de la coacció, com s'expliquen els casos de treballadors que migraven cap a territoris colonials quan a la seva regió d'origen no hi havia presència europea, o que en països amb forta demanda de mà d'obra calgués importar-la de l'exterior

mentre les poblacions autòctones es mantienien al marge del mercat laboral? Si l'objectiu principal dels governs era afavorir els colons, com és que en algunes zones van trigar dècades a decidir-s'hi, i per què la documentació oficial està plena de reticències i crítiques cap a la colonització intensiva?

Totes aquestes qüestions, i moltes d'altres, ja havien estat plantejades per una nova historiografia sobre l'Àfrica colonial, que es va anar desenvolupant des dels anys 80 i 90. Però quedaven molts aspectes per analitzar, i el pes de les interpretacions anteriors era i és encara important. A la Sud-àfrica dels primers anys posteriors a l'*apartheid*, Timothy Keegan es feia ressò del debat quan explicava que la historiografia local, com a la resta del continent tres dècades abans, es centrava en l'estudi "de l'heroïsmes, amb la resistència, i la lluita. També hi ha una tendència a reduir la història sud-africana a un joc de moralitat, en el qual una llarga sèrie de calamitats i degradacions és imposada a les poblacions locals per les forces perverses del colonialisme europeu. Hi ha prou veritat en això. Però els africans mai van ser víctimes passives, desposseïts d'autonomia, i les forces invasores mai van ser omnipotents. Les teories conspiratives sobre el passat fan una bona política, però una mala història" (5).

Nosaltres intentarem defugir aquest "joc de moralitat" que, amb la voluntat més o menys benintencionada de denunciar abusos o de valoritzar unes cultures africanes tradicionalment ignorades o menyspreades, sovint cau en la tergiversació o l'adaptació de la realitat històrica al discurs ideològic, igual com ho feia la vella història colonialista. Voldríem seguir el camí que proposava Helmut Bley en la nova introducció al seu clàssic sobre el colonialisme a Namíbia. Reclamava una anàlisi de "les ambivalències de les polítiques colonials", tot i ser conscient de les dificultats: "Una anàlisi com aquesta tindria la difícil tasca de mantenir l'equilibri entre el subratllat dels límits de l'eficència de les polítiques colonials quan es comparen amb els somnis latents de control social i polític i el seguiment de l'impacte de les forces d'oposició i reformistes en la situació colonial, per una banda, i no minimitzar la duresa de les relacions colonials de força així com la privació fonamental de l'autodeterminació social als namibis africans, per altra banda" (6).

Malgrat aquests problemes i els possibles errors a què puguin conduir, ens sembla molt més interessant i honest buscar les complexitats i contradiccions de l'experiència històrica

africana sota el govern europeu que no pas afegir-nos a visions més simples, clares i potser tranquil·litzadores del passat.

Rhodèsia i el Departament d'Agricultura

Un cop decidits el període històric que s'analitzaria i el punt de vista general que es volia aplicar, calia seleccionar el país sobre el qual centrar l'estudi, i l'àmbit específic de recerca detallada. De bon principi, Rhodèsia va semblar l'elecció més adequada, ja que s'hi reunien un seguit d'elements d'interès.

Primer, era una colònia britànica i el cas britànic ens semblava especialment adient ja que la seva tradició imperial més descentralitzada ens permetria analitzar les relacions entre les diverses institucions de govern. En segon lloc, el territori va rebre una important immigració europea, afegint-hi un actor polític i econòmic absent en altres colònies. Finalment, el país va estar durant trenta-quatre anys sota l'administració d'una companyia privada, la British South Africa Company (BSAC). El sistema de concessió de la jurisdicció administrativa a una companyia va ser usat pels anglesos en d'altres casos a l'Àfrica, però la BSAC va ser la que més temps va durar. La seva presència afegia interès i, previsiblement, complexitat a l'estudi de l'acció colonial, els seus objectius i els efectes que va tenir. En conjunt, la interrelació entre el govern metropolità, la BSAC, els colons i les poblacions africanes ens oferien una bona possibilitat per mirar d'entendre el funcionament i els resultats del govern europeu a l'Àfrica.

La Rhodèsia colonial ha atret l'atenció d'una historiografia abundant, i era necessari trobar un àmbit de recerca que oferís a la vegada possibilitats per obrir un nou camp d'estudi i per respondre a les qüestions més generals sobre el període colonial que hem apuntat al principi. Els consells del Dr. Terence Ranger i del Dr. William Beinart van coincidir en apuntar cap a l'anàlisi del Departament d'Agricultura de la Companyia. Aquesta proposta s'adeia clarament amb les intencions de la tesi. Era un sector del govern colonial poc estudiat perquè, en el marc de les tendències historiogràfiques que hem comentat i en ser una institució destinada al suport dels grangers blancs, havia estat relegat en les prioritats de la recerca sobre el país. Al mateix temps, però, seria l'encarregat d'engegar un dels sectors econòmics bàsics per al futur. I malgrat la seva especialització en el servei a l'agricultura europea, també gestionava afers estretament lligats amb l'economia i la vida dels africans, com ara el bestiar, la cacera o les polítiques forestals. El Departament estava,

per tant, al centre de l'articulació entre les polítiques econòmiques de la Companyia, la instal·lació dels colons blancs i la participació dels africans en aquesta nova economia. I això ens permetia analitzar les interrelacions entre els diferents agents europeus, públics i privats, i les poblacions autòctones.

Des del punt de vista cronològic, vam decidir demarcar un període que s'allargués del 1897 al 1914. Ens volíem centrar en els anys de construcció de l'Estat colonial i, de forma gairebé coincident, d'administració de la BSAC, però ho vam retallar una mica, ja que la Companyia va governar el país del 1890 al 1923. La restricció responia al fet que, per una banda, el Departament d'Agricultura no va ser fundat fins el 1897 i, per altra banda, la Primera Guerra Mundial i els primers anys 20 van suposar un seguit de canvis en la situació del país i les activitats de la BSAC que implicaven l'entrada en un període històric diferent. Perllongar l'estudi fins al 1923 hauria suposat allargar-lo i complicar-lo innecessàriament. A més, des d'un punt de vista més general i tal com es comentarà en els capítols de conclusions, els anys 20 i 30 van obrir el pas cap a una nova fase en la intervenció europea a l'Àfrica, que ja no pot ser inclosa en l'etapa de la construcció de l'Estat.

Metodologia i estructura de la tesi

En base a tot el que s'ha dit fins ara, doncs, la nostra intenció era que la tesi pogués combinar de forma satisfactòria un estudi de cas aprofundit amb l'extrapolació de conclusions que en permetessin entendre millor no només el funcionament de l'Estat colonial a Rhodèsia, sinó als territoris britànics en general i, potser, a les colònies d'altres metròpolis on es poguessin detectar fenòmens equivalents.

L'estudi de cas s'havia de fer de forma exhaustiva per dues raons bàsiques. La primera, perquè ja existien obres que donaven una visió general de les polítiques agràries a Rhodèsia, o d'alguns aspectes concrets, com la Febre de la Costa Africana (ACF), el conreu del tabac o les expropiacions de terra als africans. El que calia era una anàlisi prou aprofundida del Departament d'Agricultura, que no s'havia fet abans, anant més enllà de les explicacions genèriques prèvies, que l'inclouïen dins de la política econòmica general o dins d'un període cronològic més ampli del que nosaltres abastem. Al mateix temps, s'havia d'evitar parlar una atenció innecessària a qüestions que ja havien estat investigades en profunditat i de forma satisfactòria.

El que ha resultat, per tant, és una exhaustivitat selectiva. Hem provat de donar més pes als temes que no havien estat tractats anteriorment, i en allò en què la recerca existent era prou abundant, n'hem fet un resum. A més, hem discutit les anàlisis prèvies quan no coincidien amb els fruits de la nostra investigació. D'aquesta manera, ens ha semblat que podíem oferir una panoràmica general del Departament, sense deixar qüestions de banda, però focalitzant-nos en els camps menys coneguts. Així, per posar només alguns exemples, hem dedicat menys atenció al conreu del blat de moro o el tabac, a les expropiacions, a certs aspectes descriptius de la recerca científica, o a les condicions de la mà d'obra africana a les granges, perquè existien fonts secundàries prou bones que ho analitzaven. I hem aprofundit més en afers com l'establiment del Land Bank, el paper dels grangers en el reclutament de treballadors, les opinions del Departament sobre la colonització, els efectes sociopolítics de l'ACF, o les visites d'especialistes estrangers, poc treballats abans. També hem dedicat capítols sencers a la conservació faunística o forestal, que són objecte d'una intensa i innovadora recerca a tot l'Àfrica, però que, per al període cobert per la tesi, gairebé no s'havien investigat.

Aquesta priorització temàtica és, així mateix, la responsable que l'agricultura i la ramaderia africana tinguin un pes relatiu en la tesi. Ja hem dit que el Departament estava dedicat a l'agricultura europea. Però, a més, existeix un nombre considerable d'obres que analitzen la situació i l'evolució de la pagesia africana dins i fora de la Reserves, i atorgar-li un espai central hauria estat repetitiu i innecessari. El que s'ha fet és incloure explicacions basades en les fonts secundàries, discutint-les quan ho hem cregut adient, i centrar-nos en el paper del Departament d'Agricultura en l'economia agrària africana, la interrelació entre els oficials i les poblacions autòctones, i l'anàlisi d'afers que afectaven els africans i que sí que depenien del Departament, com ara el control de les malalties del bestiar, les lleis de cacera o l'accés als boscos. Certament, no és la nostra intenció que de la tesi se'n desprengui la idea que l'agricultura africana a Rhodèsia era perifèrica o poc important. De fet, ja es veurà que un dels arguments que defensem és el del pes i, en certs moments, la prosperitat d'aquesta agricultura. Simplement, el nostre estudi està centrat en altres aspectes.

La segona raó per a l'exhaustivitat és la creença que, per arribar a conclusions sòlides i interpretacions diguem-ne generals, cal que es puguin sustentar en dades i anàlisis concretes. Hem intentat que les nostres argumentacions, tant en l'estudi de cas com en les

conclusions més genèriques, siguin encertades o no, puguin ser recolzades amb exemples específics i comprovables.

Un cop feta la recerca sobre el Departament d'Agricultura hem intentat extreure conclusions que ens ajudin a entendre el fenomen colonial de forma més global. Hem relacionat els resultats de la nostra investigació amb treballs sobre altres aspectes del colonialisme a Rhodèsia, de manera que poguessim integrar-los en una interpretació general de l'acció colonial al país. Seguidament, ho hem comparat amb obres sobre altres territoris i de reflexió sobre la presència europea al continent, per mirar de descobrir fins a quin punt el que suggerim sobre Rhodèsia és extrapolable a altres casos i per apuntar unes línies d'interpretació del colonialisme a l'Àfrica durant les seves dècades inicials. Les comparacions s'han centrat en un seguit de països que, per raons diverses, tenien relació amb Rhodèsia o hi presentaven semblances. Kenya era una altra colònia britànica on es va establir un nombre considerable de grangers europeus; Sud-àfrica era el territori amb més presència de colons i la seva influència sobre Rhodèsia en tots els àmbits va ser bàsica; l'Àfrica del Sud-Oest (Namíbia) va rebre una immigració significativa de colons, i el fet de ser administrada per Alemanya i, posteriorment, per Sud-àfrica, oferia la possibilitat de contrastar la seva situació amb la dels territoris britànics; Rhodèsia del Nord (Zàmbia) va ser governada per la BSAC; Moçambic era un país veí i amb forts lligams històrics i econòmics amb Rhodèsia; i Nyasaland (Malawi) era un protectorat amb un petit nucli de grangers blancs i una de les principals fonts de subministre de mà d'obra per a Rhodèsia.

Val a dir que, com es pot veure amb el llistat de països analitzats comparativament, les conclusions sobre el funcionament de l'Estat colonial africà es centren en el cas britànic o de territoris, com l'Àfrica del Sud-Oest, que presenten una evolució i característiques que considerem similars. La comparació amb altres indrets s'ha limitat a qüestions puntuals. Extrapolar les conclusions al conjunt del colonialisme a l'Àfrica hauria requerit una recerca exhaustiva addicional i un exercici d'història comparada que depassaven les capacitats i intencions de la nostra tesi.

La tesi, per tant, es divideix en cinc parts. A la primera, fem una introducció històrica sobre el país, parant especial atenció a l'economia agrària precolonial i a la formació de l'Estat colonial després de la conquesta. Aquests dos elements són essencials per comprendre l'anàlisi del Departament, i hem preferit fer una introducció una mica llarga per descriure'ls

amb cert detall i per evitar haver de fer "parèntesis" explicatius enmig de l'estudi de cas posterior. Seguidament, les parts segona, tercera i quarta, analitzen les polítiques del Departament d'Agricultura entre el 1897 i el 1914. Ho fan de forma cronològica, corresponent-se cada part al període de direcció dels tres caps del servei: Orpen, Townsend i Nobbs. Com veurem, els seus mandats coincideixen amb tres moments diferenciats de la política agrària de la BSAC al país. Cadascuna d'aquestes parts conté capítols temàtics i una conclusió sobre el període analitzat. Al final, a modus de conclusió general, hi ha un capítol en què s'interrelaciona la tasca del Departament amb les polítiques colonials a Rhodèsia, i un altre en què s'intenta integrar el cas rhodesià en una anàlisi del funcionament de l'Estat colonial a l'Àfrica.

Fonts

Per a la realització de la tesi hem usat fonts primàries i secundàries. La part central de la recerca s'ha fonamentat en l'anàlisi dels documents dipositats als Arxius Nacionals de Zimbabwe, a Harare. Allí es van consultar els expedients dels Departaments d'Agricultura i Veterinària, i també els d'altres seccions del govern lligades amb les polítiques agràries, o amb qui els oficials d'Agricultura tenien molta relació. Així, s'ha fet un ús considerable de la documentació del Departament de l'Administrador, de la Tresoreria (a qui estava subordinat el Secretari d'Agricultura des del 1905), i del Departament de Colonització de Terres. Als mateixos Arxius es van poder consultar algunes memòries manuscrites d'oficials, com el bacteriòleg Ernest Bevan. I diverses tesis doctorals inèdites que hi eren dipositades.

Una estada anterior a la Biblioteca de la School of Oriental and African Studies (SOAS) de la Universitat de Londres va permetre treballar amb documentació de la BSAC, essencialment les actes de les juntes d'accionistes i els informes anuals dels Directors de la Companyia.

D'entre els materials contemporanis publicats, hem fet un ús exhaustiu del *Rhodesian Agricultural Journal*, la revista del Departament d'Agricultura, que es va començar a editar el 1903. Així mateix, hem consultat diversos volums de memòries escrits per oficials, colons i observadors que es trobaven al país durant el període analitzat.

Finalment, hem revisat una àmplia bibliografia sobre Rhodèsia - tant pel que fa a aspectes lligats amb l'agricultura, com amb el colonialisme, i amb les estructures socioeconòmiques

africanes - i sobre la política colonial al continent: anàlisis generals i estudis de casos concrets. La descripció detallada de les fonts i de les referències es pot trobar a les notes de cada capítol i a l'apartat de fonts i bibliografia al final de la tesi.

Hipòtesi de l'estudi

Les consultes bibliogràfiques i els primers moments de la recerca van anar donant forma a la hipòtesi de treball que s'havia d'anar desenvolupant al llarg de l'estudi. En síntesi, es partia de la base que el funcionament, els objectius i els efectes de l'acció colonial a l'Àfrica eren heterogenis i contradictoris.

Per començar, ens semblava necessari ressaltar la feblesa - relativa o absoluta segons les circumstàncies - de l'Estat colonial africà, que estava lluny de ser omnipotent i capaç d'imposar les seves decisions i demandes a les poblacions sotmeses. Aquesta feblesa afectava el disseny de les polítiques oficials i limitava la seva aplicació posterior.

L'Estat colonial, a més, no era uniforme ni coherent en les seves actuacions. L'autoritat política estava representada per diferents institucions - metropolitanes i locals - que tenien interessos i prioritats diverses i, de vegades, conflictives. El mateix es podia dir del sector privat, on colons, empreses o missioners discrepaven entre ells sobre les necessitats i fórmules d'actuació més adequades per a les colònies.

Els governs i les seves decisions no es corresponien amb la visió d'un Estat l'objectiu essencial del qual fos el servei a l'economia privada capitalista, i encara menys de forma constant i generalitzada. Per una banda, l'Estat i cadascuna de les seves institucions tenien objectius variables i, sovint, contradictoris, que podien coincidir amb els econòmics o no. En aquest sentit, el manteniment de l'estabilitat política i, a través d'ella, la perpetuació del govern colonial amb un cost reduït s'apuntaven com a prioritaris en molts casos. Per altra banda, l'heterogeneïtat i conflictivitat dels interessos econòmics privats feien difícil una política de suport genèric al "capitalisme", i era molt més freqüent un joc complex d'equilibris entre els objectius de l'Estat i les demandes dels diferents actors europeus a la metròpoli i a la colònia.

Pel que fa a les poblacions africanes, tampoc quedava clara la descripció d'uns efectes universalment negatius i destructius de l'acció colonial. Al costat de casos d'empobriment, coaccions, violència i desestructuració social, se'n podien trobar de creixements demogràfics i productius, d'acumulació de riquesa, o de permanència de bona part de

l'economia i les relacions socials precoloniales. Això era fruit de les mateixes contradiccions de les polítiques governamentals, que podien buscar alternativament accelerar o alentir la integració a l'economia de mercat, desmuntar les autoritats tradicionals o mantenir-les, apostar per la colonització blanca o refusar-la, controlar totalment un territori o unes poblacions o no tenir gairebé cap presència real. Però també era resultat de les accions i actituds dels africans, que van mantenir un grau d'autonomia considerable, i que eren capaços - en major o menor mesura - de resistir-se a entrar en l'economia moderna, de triar com fer-ho de la forma més avantatjosa, d'evadir les lleis i coaccions o d'aprofitar les noves possibilitats que la presència europea oferia. Els efectes del colonialisme s'han d'analitzar amb detall per cada territori, grup social o ètnic, i tenint en compte les variacions cronològiques. Les diferències, a més, no eren clares ni inamovibles. Aquells que havien patit una crisi provocada per la irrupció colonial podien millorar la seva situació posteriorment, i a la inversa.

Igualment, era necessari trencar amb la visió dels africans com a víctimes passives del fenomen colonial o com a èpics resistents en la seva contra. La passivitat rarament defineix de forma acurada les reaccions dels africans davant del govern europeu, i la dicotomia col.laboració/resistència és enganyosa i, en la realitat, es manifestava en combinacions múltiples i complexes.

En conjunt, la nostra hipòtesi apunta cap a un Estat amb febleses significatives, amb intencions i polítiques diverses i contradictòries, i que interactuava amb uns sectors privats també heterogenis i conflictius. Essencialment, les polítiques colonials sembla que presenten una dualitat d'objectius econòmics - impulsar el desenvolupament d'una economia capitalista - i polítics - garantir la continuïtat de l'Estat tot mantenint l'estabilitat sociopolítica i assolint una certa legitimitat. L'ordre de prioritats a l'hora d'assolir uns objectius o els altres oscil.lava segons les circumstàncies i el moment, i molt sovint esdevenien contradictoris entre sí. La combinació de les mancances materials i les vacilacions polítiques del poder colonial van desembocar en un efecte també divers i canviant sobre les poblacions africanes que administrava.

Tots aquests punts haurien de ser corroborats amb l'estudi aprofundit del cas del Departament d'Agricultura rhodesià i de l'anàlisi comparativa amb d'altres realitats veïnes o contemporànies.

Notes de la Introducció

- 1- RANGER, Terence. "The Last Word on Rhodes?". *Past & Present*. n°28. Juliol. 1964. pp.116-127. La cita és a la pàgina 118.
- 2- PÉLISSIER, René. *Naissance du Moçambique. Résistance et revoltes anticoloniales (1854-1918)*. Tome I. Pélissier. Orgeval. 1984. p.11.
- 3- PALMER, Robin H. "Johnston and Jameson: a comparative study in the imposition of colonial rule" dins de PACHAI, Bridglal (ed). *The Early History of Malawi*. Longman. Londres. 1972. pp.293-322.
- 4- Al llarg de tota la tesi, quan fem ús del terme "modern" o "modernitat" ens volem referir, sense cap mena de contigut valoratiu o evolucionista, als diversos elements polítics, econòmics, socials, culturals, ideològics lligats amb els europeus dels segles XIX i XX. Entre ells hi podem destacar les estructures administratives imposades amb l'arribada de l'autoritat colonial, la propietat privada, el treball assalariat, els conreus per al mercat europeu local o metropolità, la nova urbanització, les escoles d'estil occidental o les noves relacions familiars o comunitàries fruit de la influència colonitzadora.
- 5- KEEGAN, Timothy. *Colonial South Africa and the Origins of the Racial Order*. David Philip. Ciutat del Cap i Johannesburg. 1996. p.viii.
- 6- BLEY, Helmut. *Namibia Under German Rule*. Lit Verlag. Hamburg. 1996. Edició revisada, l'original és del 1968. La introducció del 1996 no està paginada.